

MUHAMMED b. TUĞÇ

(محمد بن طنچ)

Ebû Bekr el-İhşid Muhammed b. Tuğç
b. Cuf b. Yeltegin b. Fûrân
b. Fûrî el-Fergâni et-Türkî
(ö. 334/946)

İhşîdîler'in kurucusu ve ilk hükümdarı
(935-946).

15 Recep 268'de (8 Şubat 882) Bağdat'ta doğdu. Abbâsî Halifesi Mu'tasım-Billâh zamanında (833-842) Fergana'dan getirilen köleler arasında yer alan dedesi Cuf ve adamları cesaret ve savaş kabiliyetlerinden dolayı halife tarafından Sâmerâ'da devlet hizmetine alındı. Cuf ve oğlu Tuğç, Mu'tasım'dan sonra Vâsiķ-Billâh ve Mütevekkil-Alellah zamanında da görev yaptılar. Tuğç babasının ölümünün ardından Mısır'a gidip Ahmed b. Tolun'un hizmetine girdi. 276 (889) yılında Dîmaşk ve Taberiye valiliğine tayin edilen ve on beş yıl kadar bu görevde kalan Tuğç, Abbâsî Veziri Abbas b. Hasan el-Cerçerâ ile ihtilâfa düşünce oğulları Muhammed ve Ubeydullah ile beraber hapsedildi. Babalarının 294'te (907) hapiste ölümü üzerine serbest bırakılan Muhammed ve Ubeydullah, Vezir Abbas b. Hasan'ın himayesine girdiler.

İki kardeş, bir süre sonra Hamdânîler'den Hüseyin b. Hamdân b. Hamdûn ile anlaşıp veziri öldürdü. Bu olayın ardından Suriye'ye kaçan Muhammed oradan Mısır'a geçerek Mısır Valisi Ebû Mansûr Tekin'in hizmetine girdi. 302 (914-15) yılında Mısır'a saldıran Fâtîmî ordusunun bertaraf edilmesinde önemli rol oynadı ve bu başarısından dolayı Hama valiliğine tayin edildi. Ebû Mansûr Tekin ile arası açılıncı Suriye'ye döndü. Dîmaşk ile Hicaz arasındaki yollarda haciların can ve mal emniyetini sağladığı için Abbâsî Halifesi Muktadir-Billâh tarafından 316'da (928) Filistin (Remle), 319'da (931) Dîmaşk valiliğine getirildi.

Muhammed, Vali Ebû Mansûr Tekin'in ölümü üzerine Halife Kâhir-Billâh döneminde Mısır valiliğine tayin edildiyse de (321/933) görevine başlamadan azledildi ve Ahmed b. Keygalağ (Keyogulluğ, Kayığılığ) ikinci defa Mısır valisi oldu. Ramazan 323'te (Ağustos 935) yeni halife Râzî-Billâh tarafından ikinci defa Mısır'a vali tayin edilen Muhammed, Ahmed b. Keygalağ'ın ordusunu mağlûp ederek Mısır'a girdi (17 Şâban 323 / 22 Temmuz 935). 324

(936) yılında halifenin muvafakatıyla Suriye'yi de yönetimine kattı. Bir yıl sonra Mekke ve Medine'yi hâkimiyetine aldı. Da-ha önce Bizans İmparatoru I. Romanos Lakapenos'la geliştirdiği iyi münasebetler sayesinde 325'te (937) Mısır-Suriye ve Sugurşâm emiri sıfatıyla bu devlette esir mübâdelesi gerçekleşti. Halife Râzî-Billâh'ın elçisi Ebû'l-Feth Fazl, Mısır'a gelip Muhammed b. Tuğç'a hil'at ve hediyeler getirdi. Hil'at merasiminde kendisine halifeden istediği ve Fergana Türk hükümdarlarının kullandığı "İhşîd" unvanı verildi. Mısır ve Suriye'de adı Abbâsî halifesinin adıyla birlikte zikredilmeye başlandı.

Emîrû'l-Ümerâ İbn Râîk'in Mısır'a yürümesi üzerine harekete geçen Muhammed, Arîş'te onu bozguna uğrattı (328/940). Daha sonra taraflar arasında iyi ilişkiler kuruldu ve bir antlaşma yapıldı. Bu-na göre Mısır, Remle dahil olmak üzere İhşîdîler'e, Suriye İbn Râîk'e verilecekti (İbnü'l-Esîr, VIII, 363-364). Yeni halife Müttaķi-Lillâh da Muhammed b. Tuğç'a Mısır hâkimiyetini onaylayan bir menşur gönderdi.

İbn Râîk'in Hamdânîler'le yaptığı bir savaşta ölümünü (330/942) fırsat bilen Muhammed Suriye'ye bir ordu gönderdi; arkasından kendisi de bölgeye hareket etti ve Suriye'yi hâkimiyeti altına aldı. Ancak bu defa Hamdânîler onun yönetimindeki topraklara saldırmaya başladılar. Hamdânîler'den Hüseyin b. Saîd, Şâban 332'de (Nisan 944) Halep'i alınca Muhammed hemen harekete geçti. Ülkedeki karışıklıklardan, Büveyhîler, Hamdânîler ve Emîrû'l-Ümerâ Tüzün'le mücadeleden bıkan ve can güvenliğinden endişelenen Halife Müttaķi-Lillâh, Muhammed'den yardım istedi. Halep'i Hamdânîler'den geri aldıktan sonra halife ile veziri İbn Mukle'nin bulunduğu Rakka'ya giden Muhammed onlarla yaptığı görüşmede (15 Rebî'ülevvel 333 / 5 Kasım 944) kendilerine Mısır'a gelip hayatlarını burada güven içinde geçirmelerini teklif etti. Halife bu teklifi kabul etmemekle beraber sadakatinden dolayı otuz yıl boyunca Mısır'ın idaresini kendisine verdi. Ayrıca oğlu Ünûcûr'un (Enûcûr) veliahtlığını onayladı. Muhammed, Cemâziyelevvel 333'te (Ocak 945) Mısır'a döndü. Yeni halife Müstekfî-Billâh, Emîrû'l-Ümerâ Tüzün'ün ölümünden sonra bu görevi ona teklif etti. Muhammed henüz Fustat'a varmadan Hamdânî Emîri Seyfûddevle'nin Halep'i zaptettiği

haberi geldi. Mısır kuvvetleri bu defa Kâfür kumandasında Seyfûddevle üzerine yürüdü ve onu mağlûp etti. Humus ve Hama yönünde geri çekilen Seyfûddevle'yi takip eden Kâfür, Âsi nehri kıyısındaki bir çatışmada onu yenilgiye uğrattı. Bizzat kendisinin sevk ve idare ettiği bir orduyla Suriye'ye giren Muhammed, Seyfûddevle'yi savaşı yapmadan Dîmaşk'ı terketmek zorunda bıraktı ve Şevval 333'te (Mayıs-Haziran 945) Kînnesrîn'de onu mağlûp edip barışa zorladı. Rebî'ülevvel 334'te (Ekim 945) yapılan antlaşmaya göre Dîmaşk'ın güneyinden itibaren Suriye Muhammed'in olacak, Kuzey Suriye Seyfûddevle'de kalacaktı. Aynı yıl Müttaķi'nin yerine hilâfet makamına getirilen Mutî'Lillâh, Muhammed'in Mısır ve Suriye valiliğini onayladı. Dîmaşk'a hasta olarak dönen Muhammed el-İhşid 22 Zîlhicce 334'te (25 Temmuz 946) vefat etti, cenazesi Kudüs'e nakledilerek orada defnedildi. Yerine oğlu Ebû'l-Kâsim Ünûcûr geçti.

Mısır ve Suriye'deki hizmetleriyle tanınan Muhammed b. Tuğç devlet yönetimi içinde Ahmed b. Tolun'u örnek alırdı. İlmi faaliyetleri destekler, şair ve edipleri himaye ederdi. Şehirlerde, hac ve ticaret yollarında güvenliği sağlamış, ülkenin ekonomik durumunu düzeltmiş, tam ayar İhşîdî dinarları bastırmıştır. Büyük harcamalarla kurduğu ordu devrinin en güçlü ordusuuydu. İbn Hallîkân onun 400.000 kişilik bir orduya sahip bulunduğu kaydeden (Vefeyât, V, 59). 8000 kişilik muhafiz birliğinin olduğu ve her gece 3000 memlük tarafından korunduğu rivayet edilir. Muhammed'in mülk edinmeyi sevdiği, zaman zaman tüccarların ve zengin devlet adamlarının mallarını birtakım bahanelerle müsadere ettiği, ölen zenginlerin miraslarından pay aldığı belirtilmektedir. İbn Zûlâk, Muhammed b. Tuğç'un hayatı hakkında bir eser yazmıştır (bk. bibl.).

BİLGİYOGRAFYA :

Kindî, *el-Vülât ve'l-kudât* (Guest), s. 281-294; Arîb b. Sa'd, *Şîlatü Târîhi'l-Taberî* (Taberî, Târîh [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 137; İbn Zûlâk, *Sîretü Muhammed b. Tuğç el-İhşidî* (İhsan Abbas, *Şezerât min kütübîn mefkûde* içinde), Beyrut 1988, s. 223-280; *Mücmelü'l-tevârîh ve'l-kîsa* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahran 1318 hş., s. 421; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 511, 523; VIII, 363-364, 418-419, 445-446, 457; İbnü'l-Adîm, *Zübde'l-haleb*, I, bk. İndeks; İbn Hallîkân, *Vefeyât*, V, 56-62; Makrîzî, *el-Hîtat*, I, 328-329; İbn Taqrîberdî, *en-Nûcûmûz-zâhîre*, III, 235-257; Mez, *el-Hâdâretü'l-İslâmîyye*, I, 70-74.

MUHAMMED b. TUĞÇ

158, 164, 262-264, 289, 398, 431; II, 142-143, 185, 253, 259, 261-262, 364-365, 379, 389; Seyid İsmâîl Kâşif, *Mîṣr fi ‘ahdi l-Iḥṣâdîyyîn*, Kahire 1970; M. Canard, "Une Lettre de Muhammad ibn Tugâ al-İhsîd emir d'Egypte à l'empereur romain Lécapène", *Byzance et les musulmans du proche orient*, London 1973, VII, 189-209; Hitti, *İslâm Tarihi*, III, 716-717; Hasan İbrâhim, *İslâm Tarihi*, IV, 37-41; Hamdi Alaslan, *İhsîdiler Devleti: Siyasi Tarih, Sosyal Ekonomik ve Kültür Hayatı* (doktora tezi, 1989), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 7-99; Şâkir Mustafa, *Mevsû’atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, I, 344 vd.; Ahmed Abdürâzîk Ahmed, *Târih ve aşâruha'l-İslâmîyye*, Kahire 1993, s. 141-152; C. H. Becker, "İhsîdiler", IA, V/2, s. 945; R. Guest, "Muhammed b. Tuğç", a.e., VIII, 484-487; J. L. Bacharach, "Muhammed b. Tughđî", EI² (Ing.), VII, 411; Ahmet Ağıraçka, "İhsîdiler", DA, XXI, 551-553.

Asrı Çubukcu

MUHAMMED b. VADDÂH

(bk. İBN VADDÂH).

MUHAMMED b. VÂSÎ'

(محمد بن واسع)

Ebû Bekr Muhammed b. Vâsî' b. Câbir el-Ahnes el-Ezdî (ö. 123/741)

Muhaddis ve sâfi.

Basra'da doğdu. Enes b. Mâlik, Mutârif b. Abdullah başta olmak üzere tâbiîn neslinden hadis almış, kendisinden de on beş kadar hadis rivayet edilmiştir. Müslüman, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmîzî gibi hadis imamları onun rivayetlerine eserlerinde yer vermiştir. Basra emîri tarafından kendisine teklif edilen kadılık görevini kabul etmediği, Mekke'ye ve bir ara Merv'e gittiği, Kuteybe b. Müslîm'in ordusunda Horasan fethine katıldığı belirtilen Muhammed Basra'da vefat etti.

Muhammed b. Vâsî' zühd ve takvâsıyla tanınmıştır. Kurra*yı hükümdarları yanına onlara yaranmaya çalışan, dindarların yanına gelince âbid kesilen riyâkârlar ve Muhammed b. Vâsî' gibi sâdikler diye ikiye ayıran Mâlik b. Dînâr onun rahmân olan Allah'ın kurrâsı olduğunu, Muhammed b. Mihzem bütün yıl kimseye hissettirmeden oruç tuttuğunu, Ca'fer b. Süleyman da ibadetlerinde gevşeklik görünce ona bakarak tekrar ibadete yöneldiğini söyler. Yakın dostu Hasan-ı Basrî, Muhammed hakkında "Kur'an'ın süsü" ifadesini kullanmıştır. Muhammed b. Vâsî'in sahâbe ve tâbiîn neslinden birçok

kişinin sohbetine katıldığını belirten Hûcivîrî onun her şeyde Allah'ı gördüğünü ifade eden sözünü naklettikten sonra bu sözün müşâhede makamında söylendiğine dikkat çekerek konuya ilgili geniş açıklamalarda bulunur (*Kesfû'l-mâhcûb*, s. 187).

Emîr Bilâl b. Bürde'nin, yöneticilerle sâmîmiyet kurmamaya özen gösteren ve sultana yakın olmaktadır mîrzâklarla yaranan yerlerde sürükleme meyi tercih ettiğini belirten Muhammed b. Vâsî'e kazâ ve kader hakkındaki görüşünü sorduğu, onun, "Ey Emîr! Allah kiyamette kullarına kazâ ve kaderi değil yapıp ettiğilerini soracak" dediği, kendisine, "Allah'ı biliyor musun?" diye sorulduğunda da, "O'nun bilen az konuşur ve sürekli hayret içinde olur" diye cevap verdiği rivayet edilmektedir.

Muhammed b. Vâsî' el emeğine büyük önem vermiştir. Geçimini çalışarak sağlamanın bedenin zekâtı sayıldığına söylemiş, sabır, tevekkül ve rizâ konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Ona göre en faydalı ibadet insanlardan Allah'a sığınmaktadır. Kul bütün kalbiyle Allah'a yönelirse Allah da müminlerin kalplerini ona yöneltir. Kur'an'ın âriflerin bahçesi olduğunu söyleyen Muhammed b. Vâsî tasavvufu huşû, nefsi hor görme, kanaatkârlık ve alçak gönüllülük olarak tanımlamıştır. Onun bu tanımı tasavvufun ilk tariflerinden biri olması bakımından önemlidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 345-357; Hûcivîrî, *Keşfû'l-mâhcûb* (Uludağ), s. 187, 408, 475; İbnü'l-Cevzi, *Sîfatü ş-sâfîve*, III, 266-271; Feridüddîn Attâr, *Tezkire* (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1991, s. 93-95; Zehebî, *el-'Iber*, I, 121; İbn Hâcer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, IX, 500; Şa'rânî, *et-Tabâkât*, I, 29; Münâvî, *el-Kevâkib*, I, 161; Ali Sâmî en-Neşârî, *Neş'etü'l-fikri'l-felsefî fi'l-İslâm*, Kahire 1978, III, 168-171.

ETHEM ÇEBECIOĞLU

MUHAMMED b. YÛSUF el-EZDÎ

(bk. EBÛ ÖMER el-KÂDÎ).

MUHAMMED b. YÛSUF el-HAFŞÎ

(bk. ETTAFEYYÎŞ).

MUHAMMED ZÂFİR

(bk. ŞEHÝ ZÂFİR).

MUHAMMED ZÂHİD KEVSERÎ

(bk. ZÂHİD KEVSERÎ).

MUHAMMED ZİHNÎ EFENDÎ

(bk. MEHMED ZİHNÎ EFENDÎ).

MUHAMMEDÂBÂD

(محمد آباد)

Hindistan'da bazı şehirlerin tarihteki adı.

Farsça "bayındır yer, mâmûre" anlamındaki âbâd kelimesinin Muhammed adına eklenmesiyle elde edilen bir şehir adıdır. Bölgedeki birçok yerleşim merkezi, müslüman sultanlıklar tarafından fetihedişinden veya yeni kuruluktan sonra genellikle bir süre için bu adla anılmıştır. Bunlardan en çok bilinenler Meysûr (Karnataka), Gucerât ve Uttar Pradeş eyaletlerinde olanlardır.

Dekken'deki Karnataka eyaletinde, Haydarâbâd'ın 100 km. kuzeybatısında deniz seviyesinden 700 m. yüksekte kurulmuş bulunan Muhammedâbâd günümüzde Bîder adıyla bilinmektedir ve aynı ismi taşıyan bir idarî bölgenin merkezidir. Bîder 722'de (1322) Muhammed b. Tuğluk tarafından fethedildi. 827 (1424) yılında Behmenî Sultanı I. Ahmed yönetim merkezini Ahsenâbâd'dan (Gülberge) buraya taşıdı ve adını Muhammedâbâd olarak değiştirdi. 897'de (1492) Berîdşâhîler'in, 1028'de (1619) Âdîlşâhîler'in ve 1067'de (1657) Bâbûrlüler'in eline geçen şehir XVIII. yılının başlarında Haydarâbâd Nizamîğî'na bağlandı; Hindistan'ın bağımsızlığından sonra 1956'da Meysûr eyaleti topraklarına dahil edildi. Bîder'de Sultan I. Ahmed tarafından 832 (1429) yılında yaptırılan kale yer yer 10 m. yüksekliğe ulaşan suralarla çevrilidir ve tezyinatlı üç ana girişile dikkat çeker. Kale içinde, muhtemelen bölgedeki ilk İslâm mimari eseri olan 727 (1327) tarihli Solah Hambâ Camii, Mahmud Şâh'ın sarayı (Rengîn Mahal), bir hamam, gösterişli bir bahçe (Lâl Bâğ) ve sultanların halkın şikayetlerini dinledikleri Dîvân-ı Âm yer almaktadır. Şehirde bulunan diğer eserlerden Cuma Camii 833 (1430), Kali Mescid 1105 (1694) tarihlidir. Özellikle üç Behmenî sultanına vezirlik yapan Mahmûd-î Gâvân döneminde çok gelişen şehirde, onun 877'de (1472) Türkistan medreselerine benzer şekilde inşa ettiirdiği medrese minaresi, kubbeli hücrele-